

УДК 347.121.1

Валентина Сverdліченко,*викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ПРАВО НА ЗВЕРНЕННЯ ОСОБИ ДО СУДУ У РАЗІ ПОРУШЕННЯ ЇЇ ПРАВА НА ЧЕСТЬ, ГІДНІСТЬ ТА ДІЛОВУ РЕПУТАЦІЮ – СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО ЧИ ЮРИДИЧНА ГАРАНТІЯ?

Стаття присвячена аналізу співвідношення категорій «право» і «гарантія» щодо реалізації права на звернення до суду в разі порушення права на честь, гідність та ділову репутацію, дослідженню категорії «гарантія», а також встановленню наслідків у юридичній площині в разі визнання права на звернення до суду суб'єктивним правом або в разі визнання його юридичною гарантією.

Ключові слова: право на звернення до суду, право на судовий захист, юридична гарантія, право на честь, гідність та ділову репутацію, суб'єктивне право.

Постановка проблеми. Дослідження гарантій здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію призвело до виникнення питання щодо віднесення права на звернення до суду у разі порушення суб'єктивного цивільного права або до юридичних гарантій здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію, або до суб'єктивних прав. Це питання зумовило необхідність аналізу юридичної природи права на звернення до суду у разі порушення права на честь, гідність та ділову репутацію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання юридичної природи права на звернення до суду так чи інакше торкалися у своїх працях вітчизняні та зарубіжні науковці, такі як Т. Т. Алієва, О. І. Антонюк, Г. Н. Бараннікова, В. В. Бутнев, М. К. Воробйов, В. П. Грибанов, П. Ф. Єлисейкін, Т. В. Сахнова, М. В. Сидоренко, Ю. О. Столярова, Н. М. Тарусіна, Г. П. Тимченко, Ж. Л. Чорна та ін. Дослідженням гарантій як загальних, так і спеціальних також займалися С. С. Алексєєв, Є. В. Білозборов, Л. Л. Богачова, М. В. Вітрук, К. Г. Волинка, Б. М. Гоголь, Ю. О. Гурджі, Т. М. Заворотченко, Т. Є. Крисань, Я. П. Кузьменко, М. М. Малєїна, Н. М. Пархоменко, А. В. Пономаренко, Ж. М. Пустовіт, О. Ф. Скакун, В. Ф. Сіренко, О. В. Смірнов, Р. О. Стефанчук, М. П. Рабінович, В. Д. Шахов та ін. Однак, незважаючи на велику кількість праць, присвячених таким категоріям, як «право на звернення до суду» та «юридичні гарантії»,

питання, чи є право на звернення до суду суб'єктивним правом або юридичною гарантією, ще не було досліджено.

Метою статті є відповідь на запитання: чи є право на звернення особи у разі порушення її права на честь, гідність та ділову репутацію юридичною гарантією або суб'єктивним правом; визначення співвідношення та питомої ваги цих категорій; встановлення правових наслідків у разі визначення досліджуваної категорії суб'єктивним правом або юридичною гарантією.

Виклад основного матеріалу дослідження. У літературі право особи на звернення до суду розглядають або як складову частину права на судовий захист [1, с. 78], або як елемент чи факт його реалізації [2, с. 286]. Незважаючи на те, що існує зв'язок між згаданими правами, деякі науковці зазначають, що право на звернення до суду виступає як самостійне суб'єктивне право, яке призводить право на судовий захист до динаміки та являє собою «встановлену законом можливість будь-якої зацікавленої особи звернутися до суду для порушення провадження судової діяльності з метою захисту порушеного або оспорюваного (дійсно чи ймовірно) права або законного інтересу» [4, с. 102]. Нерідко трапляється ототожнення права на звернення до суду з правом на позов або з правом на пред'явлення позову [3]. Однак, як слушно зазначається у літературі, таке ототожнення є нелогічним, адже позов фігурує тільки у по-

зовному провадженні, тоді як право на звернення до суду є набагато ширшою категорією та поширюється ще й на окреме та наказне провадження [4, с. 103].

У теорії права існує значна кількість праць, присвячених питанню гарантій прав, свобод та охоронюваних законом інтересів, а отже й велика кількість визначень даного терміна. Категорія «гарантія» має багато різноманітних трактувань та неоднозначний зміст. Так, С. С. Алексєєв вважає, що гарантії – це «система умов, засобів і способів, що забезпечують всім і кожному рівні правові можливості для виявлення, придбання та реалізації своїх прав і свобод» [5]. Є. О. Суханов пише, що під гарантіями слід розуміти «здатність економічної, політичної та правової системи суспільства найбільш повним чином забезпечити інтереси громадян та організацій, створити передумови для їх творчої, вільної та ініціативної діяльності» [6, с. 281]. О. В. Петришин зазначає, що «під гарантіями прав і свобод людини і громадянина розуміється система загальних (політичних, економічних, духовних та ін.) і спеціально юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини, а також забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень [7, с. 456]. О. С. Мордовець вказує, що гарантіями є «система соціально-економічних, політичних, моральних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, які створюють рівні можливості особистості для здійснення своїх прав, свобод та інтересів» [8, с. 168]. А. М. Колодій та А. Ю. Олійник надають таке визначення гарантіям основних прав та свобод: це «система норм принципів, умов і засобів, що забезпечують у своїй сукупності здійснення конституційних прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина» [9, с. 223].

Незважаючи на багатоаспектність цієї категорії, більшість визначень мають схожий зміст, відповідно до якого під гарантіями розуміють різноманітні засоби, способи, умови, фактори чи інститути, за допомогою яких забезпечується безперешкодне здійснення прав, свобод та інтересів особи, а також їх охорона та захист. Існує велика кількість класифікацій гарантій на підставі різних критеріїв. Традиційно гарантії поділяють на загальні (економічні, політичні, духовні, соціальні, ідеологічні та ін.) та спеціальні (юридичні гарантії), які у свою чергу також мають певні класифікації.

Для того, щоб зрозуміти, чим є право на звернення до суду – суб'єктивним правом або юридичною гарантією, – необхідно з'ясувати, як співвідносяться поняття «права» та «гарантії». Питання співвідношення

«прав» та «гарантій» є досить складним. Слід зазначити, що поняття «права» та «гарантії» є окремими, однак тісно пов'язаними один з одним. Спільним поняттям, що їх об'єднує, є «правопорядок». У літературі правопорядок розглядають із точки зору різних концепцій, зокрема: правопорядок – це система правовідносин; правопорядок – стан урегульованості суспільних відносин на основі права, законності; правопорядок – упорядкованість суспільних відносин, що виражена у правомірній поведінці; правопорядок – режим законності [10].

Категорія, яка тісно пов'язана з категорією «правопорядок», – це «законність». Законність є важливою умовою правопорядку, основним принципом діяльності державних органів та являє собою «суспільно-політичний режим, який складається з панування права і закону в суспільному житті, неухильного здійснення розпоряджень правових норм усіма учасниками громадських відносин, послідовної боротьби з правопорушеннями і свавіллям в діяльності посадових осіб, у забезпеченні порядку й організованості в суспільстві» [11, с. 373].

Для того, щоб у суспільстві та державі панував правопорядок, необхідно здійснювати постійне правове регулювання суспільних відносин, яке реалізується за допомогою певних способів, до яких можна віднести й гарантії, якщо виходити із визначення гарантії як способу забезпечення безперешкодного здійснення прав, свобод та законних інтересів. У теорії виділяють такі способи правового регулювання: заборона, дозвіл, правомочність, позитивне зобов'язування, стимули та санкції [12, с. 102]. Вважаємо, що гарантії також виступають як способи правового регулювання, а заборону, дозвіл, правомочність, позитивне зобов'язування, стимули та санкції можна розглядати як гарантії безперешкодного здійснення прав, свобод та законних інтересів за певних умов. Так, наприклад, заборона вчинення дій, що порушують право особи на честь, гідність та ділову репутацію, для особи-носія є гарантією безперешкодного здійснення даного права, тоді як для усіх інших осіб це – обмеження. Дозвіл як спосіб правового регулювання виражається у можливості діяти певним чином – гарантія безперешкодного здійснення прав, свобод та законних інтересів особи-носія загалом та права на честь, гідність та ділову репутацію зокрема. Правомочність вимагати від інших осіб вчинення певних дій як спосіб правового регулювання виступає у якості гарантії: наприклад, вимога особи-носія не розголошувати відомості її сімейного життя – гарантія безперешкодного здійснення

та охорони цього права особи-носієм. Позитивне зобов'язування також можна вважати гарантією безперешкодного здійснення прав, свобод та законних інтересів. Такими є зобов'язування не розголошувати відомості, що містять таємницю особистого життя. Це саме стосується й стимулів. Так, притягнення до юридичної відповідальності є стимулом (у деяких випадках), що стримує осіб від вчинення протиправних дій, а там самим виступає гарантією безперешкодного здійснення прав, свобод та законних інтересів осіб. Санкції також виступають як гарантії такого здійснення.

Правопорядок, будучи єдиним, загальним та найзмістовнішим поняттям серед усіх зазначених, поєднує в собі й права, й законність (як умову, принцип), і гарантії, які виступають як спосіб правового регулювання (в розрізі розглянутої тематики – регулювання права на честь, гідність та ділову репутацію). Гарантія – це не право. Гарантією є закріплення тих чи інших прав у законі.

Вважаємо, що об'єктами гарантування тих чи інших прав, свобод або законних інтересів є їх здійснення, охорона або захист, а не самі права, свободи та законні інтереси. Річ у тому, що права, свободи та законні інтереси залишаються просто такими, що прописані на папері, якщо їх не привести у динаміку, та незрозуміло в цьому разі, що ж являють собою ці гарантії й навіщо вони взагалі потрібні. Саме в динаміці права, свободи та законні інтереси потребують встановлення юридичних гарантій – гарантій здійснення, охорони та захисту – залежно від розвитку відносин.

Відповідаючи на питання, вказане у меті статті, вважаємо, що право на звернення до суду являє собою самостійне суб'єктивне право, яке саме потребує гарантій для існування, здійснення, охорони. Це обумовлене таким: по-перше, в якості змісту права на звернення до суду можуть виступати правомочності, що традиційно виділяються в науці та становлять зміст суб'єктивного права, а саме правомочності на власні дії; правомочність вимагати від інших осіб не порушувати дане право (правомочність на «чужі дії») та правомочність на захист права шляхом звернення до суду у разі його порушення, невизнання чи оспорювання. Правомочністю на власні дії у змісті права на звернення до суду є можливість особи самостійно або через представника звернутися до суду із заявою у разі порушення, невизнання чи оспорювання її права або законного інтересу (права на честь, гідність та ділову репутацію) у порядку цивільного судочинства, а також можливість подання

апеляційної чи касаційної скарги. Правомочністю на «чужі дії» у змісті права на звернення до суду є можливість вимагати від суду справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення справи, а також вимагати від будь-яких осіб не порушувати дане право і не створювати перепони для його реалізації. Правомочність на захист – це можливість отримання захисту у разі наявності факту порушення, невизнання чи оспорювання права або законного інтересу особи з боку інших інституцій, що знаходяться в системі «стримувань та противаг» правового порядку. По-друге, право на звернення до суду належить кожній особі, а здійснює вона його тоді, коли її права, свободи або законні інтереси порушено (або вона так вважає), однак в її інтересах реалізувати це право можуть законні представники та особи, які діють на захист прав, свобод та законних інтересів цієї особи. По-третє, особа – носій права на звернення до суду – може самостійно, на власний розсуд обирати свою поведінку у межах даного права. По-четверте, здійснення даного права спрямоване на досягнення певного бажаного результату, як правило – отримання захисту. По-п'яте, право на звернення до суду забезпечується державою шляхом встановлення гарантій його здійснення, охорони або захисту. Такими гарантіями у даному разі можуть виступати як загальні (політичні, економічні, соціальні та ін.), так і спеціальні – юридичні (наприклад, судовий захист прав, свобод та законних інтересів; можливість оскарження судового рішення; неможливість відмови від права на звернення до суду за захистом, наявність системи судових органів, закріплення цього права у законах та ін.).

Стосовно наслідків у юридичній площині, які матимуть місце, то у разі визнання права звернення до суду суб'єктивним правом ними будуть відкриття провадження у справі (якщо немає підстав для залишення заяви без руху, повернення заяви або відмови від відкриття провадження) та одночасно початок судового захисту. Якщо визнати право на звернення до суду за захистом юридичною гарантією, то потрібно спочатку зрозуміти, що саме є об'єктом такого гарантування, адже мета, яка постає перед гарантіями, – це забезпечення безперешкодного здійснення, охорони чи захисту прав, свобод або законних інтересів. Із цього випливає, що об'єктом такої гарантії повинно бути здійснення, охорона або захист певного права, але, яке це право, буде складно уявити, якщо юридична гарантія у даному випадку і буде суб'єктивним правом (право на звернення до суду).

Висновки

У ракурсі того, що юридичні гарантії є широким і досить всеосяжним питанням, залежним від контексту конкретної правової ситуації вони можуть займати місце окремих елементів правопорядку. Існування суб'єктивних прав саме по собі в статичній правовідносині є гарантією їх здійснення. Але у динаміці, для безперешкодного здійснення суб'єктивного права самого факту його існування та закріплення в чинному законодавстві не достатньо. У динаміці здійснення охорона та захист суб'єктивного права набуває ознак об'єкта гарантування, та безперешкодне здійснення суб'єктивного права залежить від наявності цілої низці гарантій, у тому числі і юридичних. Так, існування права на звернення до суду у разі порушення права на честь, гідність та ділову репутацію у статичній правовідносині та його закріплення в законі являє собою юридичну гарантію здійснення даного права. З того моменту, як особа-носій починає здійснювати його, тобто приводить у динаміку, право на звернення до суду перестає бути юридичною гарантією (як у статичній правовідносині), адже саме здійснення, охорона та захист цього права стає об'єктом гарантування й саме потребує встановлення юридичних гарантій, таких як, наприклад, судовий захист прав, свобод та законних інтересів, можливість оскарження судового рішення, наявність системи судових органів та ін. Суб'єктивне право саме по собі не є гарантією – гарантією є те, за допомогою чого воно може бути безперешкодно здійснене.

Список використаних джерел:

1. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав / В. П. Грибанов. – М.: Статут, 2000. – 78 с.
2. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоритические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 696 с.
3. Бондар С. Право на звернення до суду як суб'єктивне процесуальне право / С. Бондар [Електро-

ний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.univer.km.ua/visnyk/370.pdf>.

4. Столярова Ю. О. Право на обращение в суд за защитой своих прав, свобод и законных интересов как элемент конституционно-правового и общественно-политического статуса человека и гражданина / Ю. О. Столярова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/pravo-na-obraschenie-v-sud-za-zaschitoy-svoih-prav-svobod-i-zakonnyh-interesov-kak-element-konstitutsionno-pravovogo-i-obschestvenno>.

5. Алексеев С. С. Теория государства и права : учебник для вузов / С. С. Алексеев. – 3-е издание. – М.: Норма, 2005. – 327 с.

6. Гражданское право : учебник : в 4-х т. / под ред. Е. А. Суханова. Волтерс Клувер. – 3-е издание, переработанное и дополненное. – М., 2008. – Том 1: Общая часть. – 363 с.

7. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – 584 с.

8. Мордовец А. С. Социально-юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина / А. С. Мордовец; под ред.: Матгузов Н.И. – Саратов: Изд-во Сарат. ВШ МВД РФ, 1996. – 286 с.

9. Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник; під ред. Ковальського В. С. – Київ: ЮрінкомІнтер., 2003. – 332 с.

10. Гильманова Л. З. К вопросу о понятии «правопорядок» / Л. З. Гильманова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.google.com.ua/ur?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiOraG5kOfOAhUxS5oKHRvtCMAQFghQMAg&url=http%3A%2F%2Fcatalog.narfu.ru%2Fcgi-bin%2Ffirbis64r_14%2Fcgiiirbis_64.exe%3FLNG%3D%26C21COM%3D%26I21DBN%3DLWLIB%26P21DBN%3DLWLIB%26Z21ID%3D%26Image_file_name%3DStatur%25C119.pdf%26IMAGE_FILE_DOWLOAD%3D1&usq=AFQjCNGquiQ3tglkwzv51Uf4zt hXMVIB_g&sig2=BCbikfgMwK6oDsmfLBS1vg.

11. Алексеев С. С. Теория государства и права / С. С. Алексеев, С. И. Архипов. – М.: Норма, 2005. – 496 с.

12. Сырых В. М. Теория государства и права : учебник для вузов / В. М. Сырых. – 5-е изд., стер. – М.: Юстицинформ, 2006. – 109 с.

Статья посвящена анализу соотношения категорий «право» и «гарантия» по отношению к реализации права на обращение в суд в случае нарушения права на честь, достоинство и деловую репутацию, исследованию категории «гарантия», а также установлению последствий в юридической плоскости в случае признания права на обращение в суд субъективным правом либо в случае признания его юридической гарантией.

Ключевые слова: право на обращение в суд, право на судебную защиту, юридическая гарантия, право на честь, достоинство и деловую репутацию, субъективное право.

The article is devoted the analysis of the correspondence such categories as „right” and „guarantee” in the sphere of realization of the right to appeal to the court in case of violation of the right to honor, dignity and business reputation. Also it has studied the category of „guarantee”, as well as the establishment of the consequences in the legal plane in the case of recognition of the right to appeal to the court of subjective right, or if it is a legal guarantee of recognition.

Key words: right to appeal to the court, right to judicial protection, legal guarantee of the right to honor, dignity and business reputation, subjective right.